

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA ANKARA'DA SOSYAL HAYAT

Mehmet ŞAHİNGÖZ, Fahri TEMİZYÜREK

Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara

Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Ankara

Özet

Ankara başkent ilan edildikten sonra yapılması gereken ve üzerinde titizlikle durulan en önemli iş, şehrin imarlı bir kent kimliğine kavuşturulmasıydı. O zamanlar ülkede, imar planı konusunda tecrübeli uzmanlar yok denecek kadar azdı. Lüks lambalarıyla ışıklandırılan, şehirde ulaşım fayton ve eşeklerle sağlanırdı. Şehir kültürü içerisinde değerlendirilecek binalar sayılıydı. Kentin önemli binaları arasında Numune Hastanesi, Müdafaa-i Milliye Vekâleti olan Erkek Lisesi. Önceleri İttihat ve Terakki Kulübü olarak kullanılan Türkiye Büyük Millet Meclisi binası, Hükûmet Konağı, Belediye binası, Almanlar tarafından yapılmış, düzgün ve sağlam birkaç kargir bina, Cebeci'nin arkasındaki tepede Abidinpaşa köşkü, Ziraat okulu göze çarpan en önemli yapılarıdır.

Ankara mahallelerindeki evlerin çoğu kerpiçten yapılmış, sokakları dar, kireçle boyanmış evlerin sayısı boyasız evlerden daha fazla bir görünüm içermekteydi. Bir de 1915 yılında çıkan yangın şehrin görünümünü iyiden iyiye kötüleştirmişti. Binlerce ev birkaç gün içerisinde yangında kül olmuş pek çok insan evsiz kalmıştı. Sokakların dar olması yangınlarda müdahaleyi zorlaştırıyor ayrıca evlerin de ahşap yapıları şehrin adeta yok olmasına sebep oluyordu.

Cumhuriyet öncesi Ankara, Hacıbayram, Çankırı kapı, Ulus Meydanı, İtfaiye Meydanı, Halkevi, Erzurum mahallesi ve Kayabaşı mahallesi mahallelerinden ibaretti. İçkale olarak adlandırılan Hisar mahallesinde evler, dar ve eğri sokaklara dizilmek suretiyle inşa ediliyordu. Evler genelde ahşap bir iskelet üzerine kurulur, boşlukları tuğla ile doldurulmak suretiyle inşa edilirdi. Evlerin büyük bir kısmı bir avlu, kiler ve mutfaktan oluşurdu.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeni Ankara, Taşhan önünden Samanpazarı'na, Cebeci'den Yenişehir'e, Yenişehir'den Kavaklıdere'ye doğru uzanan bölgede modern apartmanlar, evler ve resmi binalarla

Ankara'nın yeni yüzü oluşturulmaya çalışıldı. Tebliğimizde oluşturulmaya çalışılan modern Ankara mimarisi ana hatlarıyla ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, şehir mimarisi, modernleşme,

Bugün modern bir şehir olan Ankara, Osmanlı devleti döneminde adı ön planda olmayan küçük bir yerleşim yeri idi. Genç Türkiye Cumhuriyetinin başkenti olmasıyla kaderi hızla değişti. Nüfus yoğunluğunun önemli bir kısmı Türklere oluşmakla beraber şehirde Rum, Ermeni ve Musevilerde yaşardı. Rum nüfusun büyük bir kısmı Lozan antlaşması sonucu mübadeleye tabi tutuldu.

Ankara, her türlü medeni rahatlık unsurlarından mahrum, yeterli suyu olmayan, toz fırtınalarıyla tanınmış, çevresi ağaçsız, sönük ve küskün bir bozkır kasabasıydı. Elektrik yoktu. Aydınlanma önceleri mumla daha sonraları gaz lambalarıyla yapılırdı. Isınma ise kürsü denilen odun sobaları mangallar veya tandırlar aracılığıyla sağlanırdı. Tandirin çevresine oturan insanlar dizleri üzerine ortak örtüler örtterek ısınırlardı. Evlerde akarsu yerine kuyu suyu kullanılır, evinde kuyu suyu olmayanlar su ihtiyacını mahalle çeşmelerinden testilerle su taşıyarak karşılardı. Bugünkü banyo düzeni olmadığı için mahalle hamamlarına gidilir, çamaşır ise şehre yakın veya şehir içindeki çay kenarlarında yıkanır. Şehir içindeki yollar Arnavut kaldırımıydı. Şehir dışındaki yollar ise topraktı. Nakil vasıtaları kağnı, tatar arabası, yaylı, körük ve landon denilen arabalardan ibaretti. Toplu taşımacılık diye bir belediye hizmeti yoktu.

Ankara sanayiden daha çok tarım kentiydi. Ticaretin önemli bir kısmı tiftik keçisi yetiştiriciliğiyle ilgiliydi. Kentteki esnafın önemli bir kısmı, keçeciler, bakırcılar, demirciler, semerciler, çıkırkçılar, nalburlar, tiftikçiler, orakçılar, düğenciler, debbağlar, kilciler, tuzcular, kasaplar, bahçıvanlar, urgancılar, saraçlar, kunduracılar, terziler, sofçular ve dokumacılar oluşmaktaydı. Devrin önemli ticaret merkezileri, Taşhan Meydanı, Karaoğlan Çarşısı, Samanpazarı, Koyunpazarı ve Atpazarı'ydı. Büyük Millet Meclisi, Vilâyet, Hâkimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazetelerinin sahip olduğu dört matbaa vardı.

Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan köylü erkeklerin giyimi; şalvar, belde kuşak, kısa mintan, yelek ve kısmen ceket, başta fes ve fesin üzerine yemeni veya hacı sarığına benzer sarıktı. Kadınların ise belden aşağı dış don,

belden yukarı yekek ve bunun üstüne mintan veya hırka giyerlerdi. Kasaba ve kazalarda erkekler şalvar, belde büyük kuşak, ceket veya cebe, ayaklarına mest veya kundura, setre pantolon giyerlerdi. Genç kadın ve erkekler ise İstanbul erkek ve kadınları gibi giyinirlerdi.

Maddi ve manevi açıdan büyük kayıplar yaşamış olan genç Türkiye Cumhuriyeti halkı sofrasında yediği ve sırtına giydiği esvap açısından ele alındığında durum pek de iyi değildi. Pirinç, buğday, arpa, mısır, nohut, mercimek en çok tükettiği gıda maddeleriydi. Aslında Ankara Anadolu'nun bir yansımasıydı. Diğer kentler de pek farklı bir durumda değildi. Azınlıklar ise daha iyi durumdaydılar. İyi yer, içer, eğlenirler; güzel evlerde otururlardı. Pazarları hafta tatili yaparlardı.

Ankara'nın hükümet merkezi olmasıyla şehrin içerisindeki mezarlıkların şehir dışına kaldırılması gündeme gelmişti. Ankara'nın her tarafında birçok mezarlıklar metruk ve perişan bir haldeydi. Bu mezarlıkların bir kısmı şehrin içerisinde camiler, tekkeler ve mescitler civarında bulunuyorlardı. Tarihi açıdan bunların en önemlileri Kırklar ve Yediler mezarlıklarıydı.

Ankara'da nüfus, asli unsur Türk ve azınlık olarak Rum, Ermeni ve Musevilerden oluşuyordu. Rum nüfus, Lozan antlaşması sonucu mübadeleye tabi tutulunca geriye Ermeni ve Musevi nüfus kalmıştı. Bunların mezarlıkları ayrı ayrı idi. Mezarlıkların kentin dışına çıkarılması durumunda üç ayrı mezarlık yeri gerekiyordu. Vilayet İdare Meclisi, 1924 tarihinde aldığı kararla mezarlıkların şehrin dışına çıkarılmasına karar verdi.

Anadolu'nun hemen her tarafında olduğu gibi Ankara'da da yatır, evliya türbesi, tekke gibi ziyaret mekânları ile değişik taş, kaya, mağara, minare gibi adak yerleri vardı. Hacca gitmeden önce hacıların ziyaret ettikleri yer Hacı Bayram Veli'nin camii ve türbesi idi. Aynı zamanda halkın ziyaret ettiği önemli bir ibadet, ziyaret ve adak yeri idi. Hacı Bayram türbesi Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda Atatürk tarafından da ziyaret edilmişti.

Merkez vilâyette evvelce belli başlı ne bir otel ve ne de lokanta yoktu. Büyük Millet Meclisi azalığına seçilen milletvekilleri Ankara'ya heybeleri ve çantalarıyla beraber geldiklerinde yersizlikten Darulmuallim'in koşullarına yerleştirilmişlerdi. Geri kalanlar da Ermeni ve Yahudi mahallelerindeki köhne evlerde güç bela bulabildikleri odalara sığınyorlardı. Mebuslar karınlarını da aşçı dükkânlarında doyuruyorlardı. O günlerde tek yemek yenilen, içki içilen yer meclisin yanındaki "Kemal'in Lokantası" idi. Milletvekilleri, devlet adamları ve yabancılar akşamları burada toplanırlardı. 1920'lerde tek modern eğlence yeri ünlü "Frasko'nun Barı" idi. İki kahve vardı. Biri Anafartalar'da "Kuyulu Kahvesi" diğeri onun arkasındaki "Merkez Kırathanesi" idi. Bu iki kahvede gece yarısına kadar nargile içilir, oyunlar oynanırdı. İlk pastahane Ulus Meydanı'nda açılmıştı. Bunu takiben Ankaralı Hafız Bey tarafından bir otel ve altında hizmete açılan İstanbul Pastanesi'ydi.

O güne kadar Anafartalar civarında birkaç kahvehane dışında hiçbir mekânı bulunmayan şehir, Ulustaki Sümerbank binası olarak bilinen yapının yerinde bulunan Taşhan'ın alt katına bir lokanta açılıyor. Lokanta ve gece kulübü işlevi gören bu mekânın sahibi ise 1917 Bolşevik İhtilalinden kaçıp ülkemize gelen Beyaz Rus Juri Georges Karpovitch. Bu girişimci Rus, Ankara'nın sosyal yaşamında çok etkili oluyor. Zira daha sonra yine Ulus'ta Merkez Bankası'nın hemen yanındaki bahçedeki bir köşeye o meşhur Karpiç Restoran'ı açıyor. Batılı tarzda bir mutfağa sahip bu lokantada orkestranın sunduğu müzik eşliğinde yemek yeniliyor. 1953 yılına kadar, Ankaralılara hizmetini ediyor sürdürüyor.

1926 yılında kurulan Anadolu Kulübü ise siyaseti, bürokrasiyi ve iş çevresini bir araya getiren önemli bir merkez halini alıyor. Ancak buraya sadece üyelerin girebilmesi özenilen yaşam tarzını genele yayamıyor. 1928 yılında eski Meclis binasının tam karşısına kurulan Ankara Palas ise tüm Ankara'ya batılı yaşamın kapısını ardına kadar açıyor.

Bağ evlerinde ve yakın mesire yerlerinde piknik yapma dışında bir olanağı olmayan Ankaralı vatandaşlar için Şehir Parkı gibi gezinti alanları, yüzme havuzu gibi sosyal tesisler yapılıyor. Bir yandan opera, bale, tiyatro gibi çağdaş sanatlarla ve öz be öz Türk müziği eserleriyle tanışan Ankaralılar,

öte yandan modern yaşama cevap verecek mekânlara da sahip olmaya başlıyor.

1925 yılında Atatürk Orman Çiftliği bölgesine yapılan üç büyük havuz tıka basa dolmaya başlıyor. Bunlar coğrafi şekillerine de benzetilen Karadeniz, Marmara ve Akdeniz havuzlarıdır. 1938 yılında kurulan Ankara Şehir Tiyatrosu, o güne kadar büyük ilgi gören iki sinema salonuna iyi bir alternatif oluyor. Yine 1936 yılında kurulan Çubuk Barajı mesire yeri ve gazinosu Ankaralıları yeni bir soluklanma imkânı sunuyor. 1930'da faaliyete geçen Gar Gazinosu ise Avrupalı yıldız ve revü gruplarının sahne aldığı önemli bir merkez haline geliyor.

1933 yılında yapım kararı alınan, bundan tam 13 yıl sonra 1946'da bitirilip, açılan Gençlik Parkı ise Ankara'ya deniz havasını getiriyor. Dev havuzun etrafındaki çay bahçeleri ve konser alanları, suyun içindeki kayıklar bir anda Ankara'nın vazgeçilmezi oluyor. Hatta ikinci dünya savaşının buhranlı günlerine ilaç oluyor. Savaş yıllarının Ankara sosyal hayatına kazandırdığı bir diğer unsur da Nazi zulmünden kaçan Alman bilim adamları ve sanatçılardır. Mimari ve edebiyatta olduğu kadar, sosyal hayatta da Ankara'nın değişiminde rol oynuyor.

Kaynaklar

- Prof. Dr. Enis Kortan, Ankara 1939-1945, Boyut Yay. İstanbul
Hamit Zübeyr Koşay, Ankara Budun Bilgisi, Ulus matbaası, 1935
Nejat Akgün, Burası Ankara, Ankara Kültür Kulübü Yay. Ankara, 1996
Vehbi Koç, Ankara, Kültür Bak. Yay.
Doç. Dr. Ali Cengizhan, Bir başkentin Oluşumu, Geothe Institut, Ankara,
2010